

нально-виховна роля в тих часах моглаб досягти величезного значіння. І саме в цей час Садовському прийшли звідтілї запрошення. А в тих запрошеннях навіть большевики не ризикнули йому писати — „Товаришу“!, а писали „Пане“! Отже, не оббивавши порогів совітських місій, не жebraвши дозволів, не даючи жадних обіцянок і не приносячи жадних „покут“ чи „каяття“, — він поїхав до Харкова, маючи такі привілеї, яких не мали й совітські достойники.

Сім літ пробув Садовський — від березня 1926 — на Україні. За цей час там зведено рахунки зі всіми „зміновиховцями“, однак, як доходили чутки сюди, на Садовського навіть большевики не піднесли своєї кривавої руки, бож очевидно, й вони не зарахували його до цієї категорії.

Але цей останній період його життя, очевидно, треба освітлювати пізніше. Тоді довідаємось і про точну дату його смерти (7-го чи 10-го лютого ц. р.) й її причину. Тепер же чужі газети подають, що наш великий артист помер фактично з голоду.

В цьому є своя символіка...

— 0 —

Д.м. Донцов

## Сумерк марксизму

**(Тарде — Гітлер — Сталінська опозиція, — і ми)**

Пядесятлітні роковини смерти Маркса (март 1883 р.) збіглися зі сумерком його науки. „По Європі ходить примара“, зачинався „Комуністичний Маніфест“, „де примара комунізму“. Ми переживаємо часи, коли ця примара перестає вже лякати людей, коли її лагодяться повернути назад в царство тіней, звідки вона вийшла. Гангрена марксизму розідає й нашу суспільність обаполи кордону. Від кількох років, адоптована Ленином дитина Маркса, зявляється у нас без маски: як чистокровне москвофільство. Останнє серед нас ще не хутко щезне. Але коли над могилою марксизму сторчатиме осиковий кіл, боротьба з новими формами москвофільства стане легшою.

Атака на марксизм зачалася рівночасно в трьох країнах. У Франції — на фінансовім, в Німеччині — на політичнім і в СРСР — на економічнім полі. Іде про зведення поррахунків з абсурдальною теорією, в країнах, де соціалізм був пануючою або співпануючою силою в державі.

Франція зреагувала на цю теорію остання. Але хто знає, чи ця реакція не дасть напрямку еволюції цілої повоєнної Європи? Франція не раз ступала на переді людскости зі смолоскипом у руці.

По майських виборах досягла радикально-соціалістична група у французькій Палаті більшість, не видану від початків 3-ої республіки. І ця „правляча“ більшість — показала ся цілковито нездбною до правління. Експерименти Геріо, Бонкура, Даляде і їх тихого спільника Блюма підірвали фінанси країни, викликаючи серед людности — майже революційний фермент. Робітничі й урядничі союзи завзято боронять свої привілеї. Союзи промисловців, комерсантів, крамарів і податників — кричать про „святе право“ опору і покликаються на „права людини й горжанина“ 1789 р. Преса обкладає радикально-соціалістичних міністрів епітетами, позиченими у німецьких „наців“. А на овиді — як лідер опозиції — зарисовується маркантна тівь колишньої правої руки Клемансо, Тарде. Боротьба, яка вачалася над Сеною, це вже не боротьба за той чи інший відсоток податку, це інтродукція до „останнього й рішучого бою“ з примарою комунізму. Незадоволення французьких мас звертається проти двохголого смока: етатизму і соціалізму в господарці держави, проти марнотравства громадського гроша, проти підтинання продукційних сил народу, проти нищення всякого бажання збогатитися й ошаджувати, проти руйнування промислу, торгівлі й хліборобства, проти хронічного дефіциту. Французька держава — під проводом радикалів і соціалістів — стала дивним твором. Вона займається всім, тільки не тим, до чого поликана. Про те, щоби „рядити“ — уряд мало думає. Від 1920 до 1931 р. змінилося у Франції 21 міністерство, і кожне „рядило“ — не словна 7 місяців. Манекіни, які змінялися як образки в кіні, не могли перепровадити жадного пляну внутрішньої політики, ані мати почуття відповідальности за свої потягнення, ані заохотити заграницю вдаватися в сталі порозуміння з контрагентом, який міг означити лінію своєї політики не на довше, як на півроку.

Не маючи часу „рядити“, держава — знаряддя в руках палатних демагогів, що тремтять за свої мандати — зачинає натомісць бавитися в соціалізм. Стає організатором цілого ряду підприємств. Є товариством забезпечення, банкиром, імпортером збіжжа, продуцентом сірників фосфату, нафти. Це вимагає величезного збільшення бюрократичного персоналу, але за це платять податники-„буржуї“. Ще в 1875 р. Францією — при тім самім числі людности — правили 9 лише міністерств і 300.000 урядовців. Нині — тих міністерств є понад два десятки, а урядовців — 841.731, не числячи комунальних і департаментських. Не дивно, що за пару останніх літ видатки держави збільшилися о 40%: для задоволення нових груп клієнтів, які жадають, не рахуючи, що мають, але від яких — на виборах — є в повній залежності „суверени“ в Палаті і в Сенаті.

Національні асоціації акційних товариств у Франції з капіталом в 2<sup>1</sup>/<sub>2</sub> міліярд. фр. дали (в 1931) — 225 мілн. фр. дивіденди. А державі податків 280 мілн. На 100 фр. дивіденди 124

фр. податків. П'ять сіток залізничних давали дивіденди 175 мілн., а фіскові — 1720 мілн. фр. Чиж дивно, що при такій господарці не наступає нагромадження капіталу? Що жадна затрата капіталу не ремунерується? Що ніхто не хоче складати ощадностей до банків, ні купувати рент, коли кожного, хто готов інвестувати нагромаджений капітал, уважається за злодія, з якого як найскорше треба видерти все, що має? Коли в нагороду за риск, і організаційний змисл, підприємець, в разі невдачі, несе всі страти, а в разі удачі — три чверти зарібку віддає фіскові?<sup>1)</sup>

І під тягарями терпить не лиш промисл і торгівля, але й дрібний крамар, ремісник і селянин, ціла середня кляса, головна підстава всякої політичної і економічної сталости і суспільного ладу. А на сторожі системи стоїть нова фєвдальна кляса — фінансієра, спекулянти, робітничі синдикати (славнозвісне „Сежете“), державні урядовці. Вони не почувуються ні слугами держави, ні слугами загалу. Вони диктують загалові свою волю, грозять, страйком, непослухом. І держава, яка грозить податникові найстрашнішими санкціями — стає на позір перед почтарями, які не хочуть розносити листів, перед залізничниками, які затамовують економічне життя сорокміліонової країни і перед власними урядовцями. „Суверени“ з Палати — терплять цей гвалт з ляку перед стратою мандатів, перед репресіями ріжнородних груп виборчих махерів — перед новими, світськими конгрегаціями, як їх — глумливо — називають.

Під терором тих груп величезні міліярди публичного гроша ідуть на утримання в добрім гуморі отих упривілейованих груп (від яких є залежні „суверени“) — власників скарбових бонів, рент, громадських кас, в формі всяких боніфікацій, відшкодовань і субвенцій, обильно черпаних з бюджету, або подарованих податків. Тим способом напр. на 2 міліони платників доходного податку, 200 тисяч платить чотири п'ятих цілого податку, решта одну. Тим способом — існує цілий ряд упривілейованих підприємств (напр. кооперативи) з оборотом до 20 міліярд. фр., які зовсім не підлягають оподаткованню. За те — в супереч праву — десятки міліонів з доходів деяких кооператив ідуть на субвенції соц. партії (S. F. I. O.) Є ціла верства урядників з неспівмірно високими пенсіями. Є соціяльні свідчення, які виплачуються вдвома по забитих на війні навіть коли вони вдруге вийдуть заміж. Є кумуляція посад, яка забезпечує подвійні й потрійні доходи. Є роздутий апарат етатистичної бюрократії, який стягає з людности податки на своє утримання, але не дає їй розвивати відповідні галузі продукції, ані збогачуватися.

Всі оті податки, соціяльні тягарі, входячи складовою ча-

<sup>1)</sup> U. Pierre Lucius, *Failite du Capitalisme? Une explication de la Crise Mondiale*, Payot, Paris, 1932.

стиною в ціну продуктів, роблять їх дорожчими. Стає чим раз тяжче щось купувати й продукувати. А бюджет росте мов снігова куля, що точиться в діл. В 1925 р. видатки держави виносили 33.137 мільон. фр. Нині вони виносять — 53.567, з десятиміліардовим дефіцитом.

В країні зачалися протести проти цієї політики. Комітет економічного порятунку, промисловці, Національна Федерація дрібних комерсантів, виступають з погрозами, не платити податків, замикають крамниці, посилають петиції. Даніель Галеві пише трактат про „Декаданс свободи“<sup>2)</sup>, цитуються параграфи „прав людини“ з епохи революції. А в однім місті завилася величезна депутація селянства, якої провідник з вилами в руках, заявив: „бачите ці вили? Це знак праці і оборони. Коли треба — цей знак може стати дійсністю“.. Одним словом, множаться прояви чистого „бандитизму“, як сказали би наші консерватисти.

Кабінет Даляде пішов на уступки, при чім соціялісти понесли вперше сильну поразку. А саме — вони домагалися контролю банкових кошт і націоналізації убезпечень — і не отримали цього. Жадали 20% доходного податку — і дістали тільки 10. Протестували проти редукції урядничих платень — і мусіли на неї згодитися. Але боротьба на цім не спинилася. Вона йде за знищення монополів, етатизму, бюрократизму і за повернення прав приватної ініціативи в економічнім житті. Але не лише за це. Речником незадоволених став Тарде, що оголосив знаменну для кризи, яку переживає Франція, статтю в „Ілюстрасьон“.<sup>3)</sup> Криза, пише цей співкомбатант Клемансо — є в „несталості урядів і нездібности до праці виборчої більшости 1932 р. Союз двох партій — радикалів і соціялістів — зумів здобути парламентські крісла. Але не в стані знайти спільну ясну політику. Та це лише поверхня кризи. Її суть — в установах (третьої республіки) і в обичаях.. В неможливій гіпертрофії законодавчої влади коштом екекутиви. В плазованні законодавчої влади перед вимогами виборчих олігархій, які інтереси загалу приносять в жертву партікулярним інтересам групи. Законодатні Палати, видумані нашими батьками для контролю і обмеження видатків, стали зняряддям їх надмірного вишрубования“. Які заходи пропонує Тарде для зломання кризи? Право екекутиви розв'язувати парламент, як це є в Англії, продовження законодавчого мандату, референдум і право голосу жінкам.

Чи це значить, що Франція стремить до диктатури на взір фашизму? Ні, це значить, що Франція, правдива Франція працюючих, Франція Мопасанівського селяха і Бальзаківського „буржуа“ — має досить соціялістичного балагану і прагне стабілізації і можливости праці, а не безперивної марксівської „екс-

<sup>2)</sup> Daniel Halévy, *Decadence de la Liberte*, B. Grasset, Paris.

<sup>3)</sup> *L'illustration*, 18. II. 6. p.

пропріяції“ тих, чий коштом живе і розвивається республіка. Це значить, що селянські маси, які доти йшли з соціалістами, доки вони дурили нарід своїм демократизмом, — відсахнулися від Блюмів і Реноделів, коли побачили, що ціллю соціалізму є накинута панування невеличкої кляси цілій людности — шляхом її наглого або повільного вивлащення... Що ж до методів боротьби з марксизмом, — то Франція не потребує наслідувати ні Мусоліні, ні Гітлера. Вона вже оглядається на 1789 рік, на „права людини й горожанина“. Коли буде треба — з тої самої епохи позичить вона і форми боротьби з новою олігархією. Цєю формою — чисто французькою — є якобінство. Клемансо прозвали останнім якобінцем. Гадаю, що не слушно. Гадаю, що Блюми та Реноделі з їх радикальними протекторами хутко переконаються, що ця порода людей серед французької буржуазії ще не вмерла..

Подібну боротьбу зачала й здештована й зруйнована середня кляса в Німеччині з приходом Гітлера до влади. Властиво це вже не є боротьба з марксизмом — це є спроба цісарського розтину. Жидівсько-ліберальні й соціалістичні часописі уробляли громадську думку в напрямку, що партія Гітлера розщеплюється, надщерблюється і тратить впливи. Для них її прихід до влади є прикрою несподіванкою. Тепер та преса, яка подивляла демагогію Сталіна — закидає демагогію Гітлерові. Тепер — демократична преса обурюється, як сміє правити Німеччиною партія, яка (з своїм правим крилом) здобула абсолютну більшість на (не балканських!) виборах. Преса, яка поминала мовчанкою або захвалювала масове мордування і експропріяцію селянства на Україні большевиками, не посідається з обурення з приводу одної чи другої здемольованої крамниці в Берліні. Нарешті, преса, яка закидала Гітлерові утопійність, закидає йому тепер неконсеквентність — чому відразу не здійснює своєї „Третьої Імперії“...

Яку програму несуть національ-соціалісти? Це — боротьба з фінансовим капіталом із марксизмом, який без протесту зносив економічне ярмо заграничного капіталу (по Версалю). Др. Гебельс спредизував цю програму: „Ми є рішені затримати владу і як буде треба, її ужити з цілим натиском. Але національ-соціалізм не обмежиться приміненням поліційної влади, щоби привести до розуму впертих противників. Він має обовязком і завданням зачати основну перебудову держави і народу, перетворити господарку, уложити в можливі форми відношення Німеччини до світу і тим закінчити велике діло визволення, почате нами, як ми були опозицією“.<sup>4)</sup> Отже — перше завдання Гітлера буде не запровадження своєї „утопії“, а — захоплення і утримання влади. Для того йде обсадження всіх важніших постів членами партії. До того йде усування

<sup>4)</sup> До програми нац.-соціалізму див. F. Fried, La Fin du Capitalisme, B. Grasset, Paris.

соціалістів, комуністів і жидів. Для того недошлого кандидата на мінхенський трон, князя Рупрехта — замінив генерал фон Епп, інші „наці“ — заняли пости державних комісарів в бувших королівствах і князівствах Німеччини. За прикладом революції французької і російської — німецька національна революція, яка доконалася 5 березня б. р., пішла під прапором централізму... Щойно пізніше прийде до розіграної між гітлерівцями і накинутими їм союзниками з під стягу Гугенберга і „герренкляубу“ і до спроб здійснити постулати партії в політиці зовнішній. Що виступаючи проти соціалізму, Гітлерівці називають себе національ-соціалістами, це не має ваги. Сталінівці теж виступають проти соціалістів (навіть під стінку їх ставляють), проголошуючи себе єдиними правдивими соціалістами на світі...

Для нас найважливіше в гітлеризмі — це заповідь рішучої боротьби з марксизмом. Важно, що нарешті знайшовся в Європі режим, який рішив поступити з більшовиками — по більшовицьки. Це в високій степені відрадне явище, яке не лишиться без відгомону в цілім світі, де лише проникла совітська гангрена. Міністер внутр. справ Герінг заявив: „Ми ведемо не оборонну боротьбу, ми хочемо — на цілім фронті — перейти до наступу. Моїм найшляхетнішим завданням буде вирвати з корінням комунізм з нашого народу“. А Гітлер — в Спортпаласі — говорив: „Марксизм означає зубожіння народу... Партії класової ненависти можуть бути певні: доки я живу, не зломлю мого рішення — знищити їх. Цілковите знищення марксизму можливо лише через створення ліпших економічно соціальних умов“. Це — ясне завдання!

Чи це завдання удасться? Майбутнє покаже. На разі можемо твердити, що 1) практика комунізму відібрала йому моральне право протестувати проти примінення насильства з боку гітлеризму, 2) що збаламучена комунізмом маса — зачинає приходити до себе і 3) що моральний гарт демоліберального табору і його опірна сила — знищені... Все це промовляє за успіхом зачатой в Німеччині невблаганой боротьби з комунізмом і з течіями, потиху йому симпатизуючими.

І справді, яке моральне право гукати проти насильств над ним має соціалізм, коли він мовчки толерував або виправдував ще стократ гірші насильства большевизму? Коли секретар 2-го Ітернаціоналу Отто Бауер голосить в Лінцьській програмі австр. соц.-дем-тії, що в разі перемоги соціалізму, коли буржуазія захоче загамувати господарче життя соціал. держави або змовитися проти неї з „заграничними контрреволюційними державами“, соціалісти запровадять диктатуру, — то яким правом можуть вони закидати політичному противникові неморальність, коли він удається до того самого засобу боротьби проти тих самих саботажів соціалістів? Коли той самий Бауер говорить, що в разі боротьби поконаної буржуазії з соціалістичною державою, треба буде завісити всі горожанські свободи (преси,

слова, зборів, особистости), то якжез виглядає його моральне обурення на ті самі методи, які примінює проти його сторонників противник? <sup>5)</sup>

І жиди! В Мінхенській програмі нац. соціалізму є уступ: „щоби держава журилася передусім про можливість зарібку і життя власних горожан. Колиж не можна буде виживити цілої людности, то треба передусім видалити з держави представників чужої народности“... Обурюючо? Можливо. Але чи мають моральне право обурюватися на це жиди, коли вони видаляли, напр. з України, не чужинців, а таки автохтонну українську людність (на Соловки і Сибір) для улегшення чужинецької, жидівської, кольонізації — одні безпосередно (Радек, Троцький), другі — як німецькі і американські жиди — посередно, підтримуючи жидівську кольонізацію України морально і матеріально? Ось чому моральна позиція цих противників „насиленницького“ гітлеризму в Німеччині є слаба. А вже зовсім неможлива позиція комунізму, який жив і живе насильством, перед яким бліднуть всі вибрики гітлеризму.

Другою причиною слабого опору комунізму є, як вже згадав, те, що збаламучена ним маса вже схаменулася. Вона бачить, що марксизм — це спроба нової, жадної панування класи, стати паном і володарем цілих націй. Поки соціалісти дурили маси народу марою демократичних кличів, боротьби з монархіями, ті маси могли до них прислухатися. Колиж марксизм показав своє правдиве, соціалістичне обличчя, маси рішучо від нього відвернулися. На Україні так само як у Франції, в Німеччині, і в Італії. Третьою, нарешті, причиною слабости противників антимарксизму, є психічне заломання і соціалізму і комунізму і лібералізму. Читаємо в німецькій пресі, як Торглер, комуністичний кандидат на місце Гінденбурга — при арешті благав у гітлерівців дарувати йому життя... Як йому пояснено, що він не в Росії, не серед своїх однодумців, які — колиб були на місці гітлерівців — напевно поставилиби його під стінку... Читали про афери Парвуса, Бармата, що виявили екорумпованість соціалістичних міністрів. В часописах читаємо про провідника соціалізму Носке, який жебрав у пануючого режіму — затримати його ще пару місяців при владі, щоб міг дістати вислужену пенсію... В часописах читаємо, як баварський міністр Шельтер, що грозився арештувати державного комісаря для Баварії, сам був без спротиву тим комісарем арештований... В часописах читаємо оголошення „Берлінер Таґбляту“, що, в порозумінні з владою, яка завісила видавництво і по зміні на становищі редактора, гадега виходитиме далі... Ось які люди, патетично гукав провідник національ-соціалізму — до юрби, правили вами впродовж одинацятьох років!.. А ми додамо: ось з якого тіста були зіплені представники соціалізму і лібералізму (коли ходигь лише про них)! Чи треба

<sup>5)</sup> Wiener Journal, 26. II. 6. p.

аж буйної фантазії, щоби змалювати собі, що з тих „людей“ по-трафивби зробити побідний комунізм, колиб дорогу йому не заступив гітлерівський рух?

Ударяючи по комунізмі в Німеччині, національ-соціалізм сильно вдарив і по престижу Росії в світі. Диктатор совітський опинився, по 5 березня, в досить клопотливій ситуації. Догмати 3-го Інтернаціоналу вимагають пекольного галасу проти німецького фашизму, вимагають клича моментальної „пролетарської революції“. Але такий клич — якби за ним (не дай Боже) пішли німецькі комуністи, шпурнувби Німеччину в хаос горожанської війни, знищивби німецький промисл і торгівлю, і надовго зліквідувавби Німеччину, як ринок для совітського імпорту і як доставник виробів тяжкої індустрії і валюти. Щоб тоді сталося з цілою економікою ССРСР? Отже, остро чіпати Гітлера (як і Японію) Сталінові не вільно... Але не вільно й не чіпати! Бо цеж значить скомпромітувати себе перед лицем пролетаріату. Становище прикре. Але можемо заложитися, що чудесний Грузин поміж інтересами світової революції та державними інтересами матушки Росії, таки вибере ці останні, як він це зробив в конфлікті з „японським імперіялізмом“. Що на цій політиці нічого не зискає марксівська ідея — це більш ніж певно.

Тим більше, що протимарксівська опозиція і в ССРСР підносить голову. Те, що у Франції відбувається на фінансовім, в Німеччині — на політичнім, те відбувається в ССРСР. — на тлі економічнім. Опозицію проти ліберально-соціалістичної держави на Заході викликала її слабкість, її потульність супроти нового фєвдалізму (Франція), чи супроти капіталу переможця (Німеччина). В ССРСР. — опозиція повстала на тлі повної нездібности деспотичного режиму дати собі марксизмом раду з економічнім розвалом. Кожна нова еліта кінчить тим, що зидентифікує себе з нацією. Так робила англійська консерва, так робить фашизм, так робить гітлеризм. Большевизмові досі не пощастило зидентифікувати з собою країни. Все, з чого він старався зробити собі еліту — заводило його надії. Комсомол — „розкладається“, МТС (машино-тракт. стації), що мали — як новий корпус жандармів — керувати новим закріпаченим селом, — є „засмічені куладькими елементами“, колхозники — так само. І навіть партію саму радить Бухарін переполовити.<sup>6)</sup> Бо завелика числом членів — стає вона з „сообщества“ (конспіративної групи) — „обществом“ (суспільністю); з загону відданих башибузуків, з сліпого виконавця волі центру, — „провідником, яким передається тиснення країни на центр“... Новим „обществом“ большевизм стати не може, бо „общество“ виступає проти нього і його не приймає. На разі — іде боротьба „общества“ з отим „сообществом“, яке себе зве большевизмом, на тлі економічнім. Але ця боротьба вже переходить на поле політичне...

<sup>6)</sup> Молва, 9. II., б. р.



З марксизмом маємо спеціальні порахунки. Бо—в виді большевизму—він прийняв на Україні найзвичайнішу форму москвофільства. Харківські „Вісти“, львівські „Українські (?) Думки“ і „Критики“—то все є органи москвофільства. У нас марксизм—глузує з „державницьких інстинктів“, кидає кличі „жодної власти“, тіні великих предків зве „хаматами“ і „розбійниками“, національну культуру „кидає в піч“, вважає за найважливішу річ боротьбу з власною інтелігенцією, з впливом родини і виходить з апологією „татарських людей“.<sup>7)</sup> А коли віддурається большевизму, то, — щоб опинитися в обіймах російських соціально-революціонерів з Черновим, бо — для марксиста, „в ніякім разі не може Україна вести протиросійську політику“, бо „примара сполучення з Росією“ марксиста не лякає, навпаки для нього може бути „лише бажана“.<sup>8)</sup> Розриваючи ідею єдності нації, — в часі і простороні, ставлячися до ідеї власної нації та її зверхности як до „буржуазних забобонів“, ставлячи понад все „клясову боротьбу“, шукаючи солідарности поза межами власного народу, марксизм мусить ослаблювати опірну силу всякого народного колективу. У націй сильних (Росіяні) — марксизм стає доктриною панування, у націй слабших—доктриною плазування, яка їх розслаблює й обезсилює. З нагоди роковин Марксової смерті, писала „Арбайтер Цайтунг“<sup>9)</sup> що „в імені Маркса підносилися пригноблені всіх континентів“. На Україні — іменем Маркса послугувалися гнобителі... „Арбайтер Цайтунг“ пише, що аргументи противників Маркса „такі прозорчисті, що хіба ноторичні ідіоти дадуть себе ними здурити“... Я гадаю, що по 15 літнім пануванні большевизму, — вже і ноторичні ідіоти перестають вірити в аргументацію марксизму. Енгельс колись писав, що нічого великого не стається у світі без насильства. „Хто хоче перемогти марксизм — відповів йому Гітлер—мусить прогиставити йому світогляд, який перевищавби його своєю правдивістю і мав таку саму брутальність у виконанні“...<sup>10)</sup> Марксієвська мудрість обертається проти самих мудрців!

Дехто старається підфризувати Карла Маркса під фабіянца Сиднея Веба. Я думаю, що правдивіший є портрет, який лишив нам в своїх споминах англійський соціаліст Гайндмен. Читаємо там, що був це „непогамований старик, який завше був готовий — навіть жадібний, підняти боротьбу і завше приготований на чийсь напад“. Цей дух перелаяв Маркс у марксизм. І лише таким самим духом можна марксизм здусити. Та сама „Арбайтер Цайтунг“ хвалилася, що „дух Маркса глузує з всіх багнетів“. Певно, тому і здусити його

<sup>7)</sup> Як це можна читати в останнім, посмертнім творі М. Шаповала, ввданім закордоном.

<sup>8)</sup> Ст. М. Сріблянського (М. Шаповала) в „Ukraine“, Budapest, 30. IX. 1919.

<sup>9)</sup> Arbeiter Zeitung, 12. III., 6. p.

<sup>10)</sup> Dietrich Klagge, Kampf d. Marxismus, F. Eher, München.

не потрафить жадна поліційна держава. Але з ним дасть собі раду новий антимарксіський рух, що апелює до духа, що мобілізує масу, що стремить до морального переродження народу, що не зупиняється ні перед чим.

Цей дух прокинувся в Італії, він прокинувся в Німеччині, прокидається у Франції, прокидається на Надніпрянщині. Рух, що зачався в Італії, а тепер іде в Німеччині, оздоровить затроєнну Людвіками, Айнштайнами, Ромен Ролянами, Маргеритами, Барбюсами і Горькими духову атмосферу Європи, створить нову громадську думку, нову скалю громадських і особистих вартостей, яка не толеруватиме обік себе гангрени марксизму. Відгомони цього руху вже лунають в Австрії, почуємо їх і на Україні. Японія в Манджурії і Гітлер в Берліні це залізні обденьки, якими схоплено зі Сходу і з Заходу російського спрута. Марксісько-большевицька атака зліквідована. Зачинається протинаступ.

В Італії відкликуються до часів Риму, у Франції—до якобінства, в Німеччині—до часів Фіхте і Арндта. Скрізь—це острій подув протесту проти інтернаціоналізму і проти його тихого співника лібералізму, проти течій, що розкладають суспільність. Там—смертний бій проти марксизму іде в обороні загроженого в своїм існуванні середнього стану, у нас—він піде в обороні загроженого в своїм існуванні селянства і цілої нації, в Галичиніж—в обороні національної душі перед отруєю нового москвофільства.

Протест проти марксизму набирає таких гвалтовних форм, що навіть на тихих його прихильників навіває безнадійний смуток. Пише львівська „Хвіля“, <sup>12)</sup> що починається „нова епоха історії“, „смерк богів демократії“, що „нездібна вона нині видати сили для утримання себе“, що „не оживляє її пристрасть боротьби й чину“, що „гине в ній віра“, що „не здібна бути чинником волі“, а що в світі досягнути може щось тільки воля, отже „демократія мусить піддатися тим, які свій активізм потрафлять накинути сугестією або гвалтом“... Гвалтом, який спровокував сам марксизм...

Україна була тим народом, який свого часу здвигнув бар'єру між побідним російським большевизмом і щойно народженим большевизмом в Угорщині і цілій Європі. Українаж повинна і тепер відіграти свою роль в боротьбі, яка принесе марксизмові остаточну смерть. Це вона може сповнити тільки, коли витворить серед себе нову провідну верству, навіяну новим духом, нову „аристократію“.

Яку і як? — про це в одній з пізніших статей.

<sup>12)</sup> Zmierzch bogów, „Chwila“. 17. III.6. p.